

УДК 331.52

К. М. Речка,

к. е. н., доцент, Таврійський державний агротехнологічний університет

Л. Ю. Семенова,

к. е. н., доцент, Дніпропетровська державна фінансова академія

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

K. Rechka,

Ph.D. Associate Professor of Tavrisky state agrarian and technical university

L. Semenova,

Ph.D. Associate Professor of

Human Resources Management and Labour Economics Department of Dnipropetrovsk State Finance Academy

KEY DIRECTIONS OF PROVIDING WITH EMPLOYMENT OF POPULATION IN AGRICULTURE

Поглиблені теоретичні і практичні засади щодо особливостей зайнятості в сільському господарстві, визначені проблемні питання зайнятості на селі в перехідний і післяреформений період, основні напрями їх вирішення.

Theoretical and practical grounds regarding the features of employment in agriculture are extended. Urgent issues of rural employment in transitional and post-reform period, the main approaches of its decision are determined.

Ключові слова: сільське господарство, аграрне виробництво, зайнятість, безробіття, форми господарювання, державна підтримка, сільські домогосподарства.

Key words: agriculture, agrarian production, employment, unemployment, type of business, government support, the rural households.

ВСТУП

Напередодні аграрної реформи більшість вчених економістів-аграрників прийшли до висновку, згідно з яким "альтернативи переходу до ринку не існує", а тому необхідна ринкова трансформація одержавленого сектора сільського господарства. Основними напрямками її здійснення є роздержавлення і приватизація землі і майна колгоспів та радгоспів, розбудова на їхній основі різних агроформувань ринкового типу. Вважалося, що продуктивність й економічна ефективність в останніх істотно перевищать в існуючих раніше колгоспах і радгоспах. Натомість поки що маємо від'ємні результати. Так, обсяги виробництва валової продукції в усіх категоріях господарств в 2012 р. у порівнянні з 1990 р. зменшились на 21,4%, у тому числі продукції тваринництва на 46,1%. Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції в секторі аграрних підприємств зменшився з 42,6% в 1990 р. до 20,5% в 2012 р. [7, с. 43; 52]. Не поліпшився стан і в такій важливій складовій аграрної сфери — соціальній. Більше того "...Для українського сільського господарства очевидною і основною проблемою є соціальна складова, яка за своїми не розв'язаними проблемами значно випереджує інші складові сталого розвитку-економічну і екологічну" [8, с. 47]. Зокрема: "Праця у

сільському господарстві залишається малопрестижною, продовжує погіршуватися демографічна ситуація на селі: зменшується загальна чисельність і питома вага сільського населення; зростає кількість людей пенсійного віку" [8, с. 14]. Відбувається занепад сільських територій, без чого неможливим є розвиток господарської складової агросфери. Однією із найбільших проблем соціальної складової є неповна зайнятість сільського населення, тобто безробіття. Саме виходячи із цього, вважаємо за доцільне зосередити увагу на проблемі досягнення повної й ефективної зайнятості в сільській місцевості.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає в поглибленні теоретичних і практичних засад щодо особливостей і проблем зайнятості на селі, визначення основних напрямів їхнього вирішення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Перш ніж приступити до викладу змісту означеного в назві статті питання, вважаємо за необхідне зупинитися на розкритті сутності деяких теоретичних положень, що стосуються проблеми повної зайнятості у ринковій економіці. Як відомо, в радянські часи в наукових і практичних колах ринкова економіка оцінюва-

лася переважно критично, а соціалістична подавалася в "рожевому" світлі. Нині навпаки. При цьому замовчується той факт, що в СРСР, принаймні, починаючи з 30-х років ХХ ст. не мало місце безробіття у цілому і на селі зокрема. В колгоспах практикувався навіть примус до праці (обов'язковий мінімум трудоднів). З переходом на ринкові принципи господарювання неповна зайнятість в національній економіці, у тому числі в сільському господарстві стала звичним явищем. У роботі не ставиться завдання щодо в'яснення причин безробіття у ринковій економіці взагалі його негативи й певні позитиви. Ці питання достатньо повно висвітлені в літературних економічних джерелах. Варто лише наголосити, що йдеться про невикористання виробничого потенціалу людини, яка є головною продуктивною силою суспільства. Крім того, незаперечним є той факт, що кожний безробітний і бажачий працювати відчуває певну ущербність, неповноцінність свого життя. У свідомості безробітної людини руйнуються традиційні цінності сучасного суспільства, які пов'язані передусім з працею: самоствердження, матеріальний добробут, можливість збереження і підвищення професіоналізму, соціальний статус. Зрештою безробіття зумовлює соціальну напругу в суспільстві. Викладене вище стосується всіх його членів і сільських жителів, зокрема. Варто наголосити, що зайнятості в сільському господарстві притаманні особливості. Виділимо головні з них. По-перше, сезонний характер зайнятості щодо працівників землеробних професій. Можливості міжсезонної їхньої зайнятості обмежені. По-друге, зменшення просторової бази для розширення виробництва в рослинництві. Інакше кажучи, земельні ресурси просторово обмежені. Водночас посилення урбанізації веде до скорочення земель сільськогосподарського призначення. Відповідно виключається екстенсивний тип розширеного відтворення. Так, в Україні уся посівна площа в 1990 р. становила 32,4 млн га, а в 2012 р. 27,8 млн га, тобто зменшилася на 4,6 млн га або 14,2 % [7, с. 82].

В-третьє, для усіх сфер і галузей економіки об'єктивно притаманний економічний розвиток (оскільки зростають потреби людей) на засадах науково-технічного прогресу (НТП) і впровадження його досягнень у виробництво. Відповідно зростає продуктивність праці, у т.ч. працівників сільського господарства. Для обробітки тих же або навіть менших земельних площ потребується менша їхня кількість. До речі, зменшення попиту на працівників у сільському господарстві є закономірністю за умов оновлення ви-

робничого потенціалу, тобто впровадження у виробництво нової техніки й технологій, форм організації праці. Так, в СРСР між 1913 і 1990 роками виробництво сільськогосподарської продукції збільшилося вчетверо, а чисельність господарських працівників зменшилася вдвічі, тобто продуктивність аграрної праці зросла у вісім разів. [3, с. 17—18]. На перший погляд, це мало б істотно посилити безробіття на селі. Але цього може і не бути і, як правило, не відбувається в умовах урбанізації, відтоку сільського населення до міст, що сприяє обезлюдненню і зникненню сіл. Останній процес може загальмуватися, якщо жителі сіл залишаються такими, але працюють у містах. Тим більше це характерно в умовах кризи і стагнації виробництва в несільськогосподарських галузях економіки, що сталося в Україні в період її незалежності. І не випадково частка сільського населення у віці 16—59 років щодо усього населення такого ж віку на 1 січня 2013 р. становила 29,6%, а в 2002 р. — 29,4%, тобто не зменшилася [7, с. 29]. З огляду на викладені вище теоретичні положення щодо зайнятості в сільському господарстві розглянемо її стан в Україні за період 1990—2012 рр. Почнемо із змін соціально-економічного статусу зайнятих у сільському господарстві. Напередодні аграрної реформи працівники колгоспів і радгоспів де-факто працювали за наймом і отримували заробітну плату (в колгоспах офіційно її називали — оплата за працею). Крім того, абсолютна більшість селян працювали на присадибних земельних ділянках. Інакше кажучи, сільські домогосподарства мали аграрну складову. Нині і офіційно, і фактично зайнятих в сільському господарстві можна розподілити за критерієм їхнього соціально-економічного статусу на такі категорії.

1. Господарюючі суб'єкти, в особі яких поєднано власника-господаря-менеджера (індивідуально, або у межах сім'ї). До них відноситься більшість сільських жителів, а саме: суб'єкти мікро- і малого підприємництва. Йдеться про індивідуальні і сімейні агрогосподарства, більшість з яких є типу домогосподарств. Держкомстат у цьому зв'язку публікує дані тільки щодо кількості особистих селянських господарств. На 1 січня 2013 р. вона становила 4,3 млн одиниць у порівнянні з 4,9 млн у 2005 р., тобто зменшилася на 12,5% [7, с. 65]. За деякими даними в Україні мають земельні ділянки і ведуть сільськогосподарську діяльність понад 9,4 млн домогосподарств (сільських і міських), з яких 5,2 млн розташовані у сільській місцевості [4]. Сільське населення у віці 16—59 років на 1 січня 2013 р. становило 8,5 млн осіб [7, с. 29]. І це на 5,2 млн сільських домогосподарств, у т.ч. 4,3 млн особистих селянських господарств, тобто близько

двох працевдатних осіб на одне господарство. На перший погляд, вести мову про неповну зайнятість на селі — недоречно. Але більшість з селянських домогосподарств через мікророзміри не дають можливості це здійснити. Саме цим і пояснюються великі масштаби прихованого безробіття на селі.

2. Наймані працівники. На початку агрореформи ними були колгоспники і працівники радгоспів, зайняті у соціально-побутовій сфері. За період 1991—2012 рр. відбувся занепад останньої, зменшилися площі сільськогосподарських угідь в секторі аграрних підприємств з 38,7 млн га в 1990 р. до 20,7 млн га на кінець 2012 р. (на 46,6%). Водночас збільшилася кількість агрогосподарств сімейного типу, у т.ч. виникли і отримали певний розвиток фермерські господарства (на кінець 2012 р. їхня кількість становила 46,7 тис. одиниць, в яких чисельність працівників становила 100,2 тис.), суперферми інноваційного типу, а точніше агропромислові формування. В останніх особливо висока продуктивність праці і відносно невелика кількість зайнятих. Усе це зумовило "дуже значне зменшення кількості робочих місць для найманих сільськогосподарських працівників. Якщо в 1990 році для 4,5 млн осіб сільське господарство було місцем основної зайнятості за наймом, то в 2011 році ця цифра скоротилася до 0,9 млн осіб" [3, с. 17]. До речі у складі загальної кількості працівників фермерських господарств в 2012 р. частка найманих працівників становила 59% у т.ч. постійних 46,4%. Тобто фермерський сектор надав робочі місця лише 59,2 тис. осіб, з них постійних 46,5 тис. осіб [7, с. 167]. Тобто у цьому контексті ринкова трансформація агросфери призвела до втрати 3,6 млн робочих місць для працівників за наймом.

Важливою ознакою найманих працівників в сільському господарстві України є те, що чимало з них є власниками земельних паїв і нерідко виступають орендодавцем щодо свого роботодавця. Стосовно безпосередньої тематики статті зазначимо, що з переходом на ринкові відносини в сільському господарстві виникла проблема повної зайнятості (безробіття). При цьому зменшення кількості найманців у значній мірі компенсувалося самозайнятстю селян у аграрних домогосподарствах, хоча це не вирішило проблему повної зайнятості. Разом з тим на останню особливо негативно вплинула руйнація тваринництва, яке більш трудомістке у порівнянні з рослинництвом і забезпечує постійну зайнятість. Особливо скоротилося тваринництво в секторі сільськогосподарських підприємств. Про це свідчать такі дані. В 2012 р. у порівнянні з 1990 р. поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ) тут зменшилося з 21,1 до 1,5

млн голів (в 14 разів), у т.ч. корів з 6,2 до 0,6 млн голів (в 10,8 разів). На кінець 2012 р. лише 6,8 % до загальної кількості діючих господарюючих суб'єктів утримували поголів'я ВРХ, у т.ч. 2,4 % фермерських господарств. Тривожним є й той факт, що і в останні роки кількість голів ВРХ щорічно скорочується — у 2005 р. вона становила 2,5 млн, а в 2012 — 1,5 млн голів, у т.ч. корів 866,2 тис голів і 575,2 тис. голів. Питання руйнації й відродження тваринництва потребує окремого дослідження. В контексті проблеми повної зайнятості наголосимо, що розвиток тваринницької галузі — це в першу чергу збільшення попиту на постійних працівників сільського господарства.

Відмінна риса переходу на ринкові відносини — це також занепад його соціальної сфери, руйнація сіл. Знову ж таки це окрема проблема. Але незаперечно, що цей процес зменшує зайнятість в агросфері. Виходячи із контексту порушеної в тематики статті і викладеного вище матеріалу, можна сформулювати такі положення.

Перехід агросфери на ринково-підприємницькі принципи функціонування та розвитку супроводжувався виникненням неминучого "супутника" ринкової економіки — неповну зайнятість або безробіття. Так, в Дніпропетровській області в 2012 р. у сільській місцевості було 18 тис. осіб безробітних, а рівень безробіття (за методологією МОП) склав 7,3%. Для роботодавців і в першу чергу великотоварних агроформувань останнє — це "резервна армія праці", звідти за необхідності можна залучити додаткових працівників в процес виробництва. В такому сенсі, образно кажучи, безробіття — це запасне колесо в автомобілі. Безробіття є й важелем підвищення інтенсивності праці, трудової дисципліни найманих працівників. Інакше кажучи, йдеться про переваги заміщення вакантних робочих місць на конкурсних засадах. Разом з тим незаперечно є та обставина, що зареєстроване і приховане безробіття породжує низку соціально-економічних проблем на селі: низький рівень життя безробітних, їх міграцію в інші країни, не завжди бажану й ефективну само зайнятість на карликових присадибних ділянках, особливо колективних городах. Якщо наявність колективних садів ще можна пояснити, то колективні городи з мануфактурним землеробством — це ознака відсталості агросфери. До речі, на кінець 2012 р. 1,5 млн сімей мали колективні городи площею 184,8 тис. га (0,12 га в розрахунку на одну сім'ю). У цьому ж році 2,6 млн сімей мали колективні сади (площею 217,9 га) [7, с. 108]. Як вже зазначалося нами, за великим рахунком скорочення зайнятості в агросфері, у т.ч. в сільському господарстві — об'єктивний процес, зумовлений науково-технічним

прогресом і впровадженням його досягнень у виробничу й соціальну сферу. Сприяє цьому й зменшення площ сільгоспугідь. Разом з тим, зважаючи на негативні наслідки безробіття для мешканців сільської місцевості, суспільство і передусім держава повинна розробити й впровадити певні заходи щодо його зменшення, шукати можливості розширення масштабів виробництва, експорту, запровадити трудомісткі види виробництва, розширяти соціальну сферу тощо.

У складі можливих напрямів практичного вирішення вищезазначених завдань вважаємо за необхідне виділити ключові.

Розвиток сільських домогосподарств з метою формування на їх засадах дрібних й малих агрогосподарств бізнесового типу, які б стали головною сферою зайнятості і джерелом доходів для їх власників. Частина таких господарств поступово трансформується у фермерські господарства. Зрештою вважаємо, що саме "трудова" агрогосподарства (індивідуальні чи сімейні) є не тільки важливою сферою аграрного виробництва, зайнятості селян, але й водночас збереження сіл. У цьому зв'язку В.В. Юрчишин справедливо зазначав: "Особистим селянським господарствам і надалі належатиме помітне місце у вітчизняному виробництві сільськогосподарської продукції... саме від розвитку цього сектора дуже великою мірою (якщо не найбільше) залежатиме майбутнє українського села як такого" [9, с. 69]. До речі, значною мірою особисті селянські господарства забезпечили трудову зайнятість селян та стали буферним фактором при зменшенні потреби сільськогосподарства у трудових ресурсах і нерозв'язаності інфраструктури на селі.

Безперечно, віддаючи належне сімейним формам господарювання з точки зору сприяння їх зайнятості і збереженню сільських територій, наголосимо, що економічні переваги були і залишаються дотепер на боці великотоварних агроструктур. Вони мають можливість використовувати ефект масштабу виробництва, але при цьому зменшується потреба в трудових ресурсах. Подолати суперечність між економічною ефективністю і зайнятістю у повній мірі можна розподілом сфер аграрного виробництва між різними його видами. Як відомо, економічні переваги великого виробництва — це узагальнене положення. Структура агровиробництва — складна і в ній чимало видів, які можуть бути ефективними і за невеликих розмірів. Такими є усі трудомісткі види сільськогосподарства: садівництво, плодощовочівництво, бджільництво, розведення хутрових звірів тощо. І в подальшому діяльність

сімейних господарств тут доречно. При цьому для ефективного функціонування та розвитку важлива їхня кооперація. Тобто розв'язання проблеми поєднання ефективності й повної зайнятості, як справедливо зазначає П.Т. Саблук "...вбачається в розвитку кооперації, передусім обслуговуючої, в якій зацікавлені насамперед особисті селянські та фермерські господарства, сільськогосподарські підприємства з невеликими площами землекористування. Об'єднання в кооперативи дає змогу на основі спільної постачальницької, агротехнічної, переробної і збутової діяльності досягти зіставних із середніми й великими сільськогосподарськими підприємствами рівнів технологічності та товарності, а отже — підвищити конкурентоспроможність виробленої продукції" [6]. І головне, на наш погляд, є те, що саме сімейні форми господарств, об'єднані в різні кооперативи, збільшать зайнятість, сприятимуть розв'язанню соціальних проблем на селі. Крім їхнього кооперування важливе значення має державна підтримка як господарств малого бізнесу, так і їхньої кооперації.

З огляду на викладене вище наголосимо, що Міжнародна спільнота в особі Генеральної Асамблеї ООН визначає кооперативи як один "з найважливіших чинників соціально-економічного розвитку" і "викорінювання бідності". Резолюцією № 64/136 від 23 жовтня 2011 року, 2012 рік було оголошено Міжнародним роком кооперативів і рекомендовано всім державам — членам ООН з відповідними організаціями в цілому використати проведення цього року "для надання підтримки розвитку кооперативів і підвищення обізнаності щодо їх внеску у соціально-економічний (додамо — й екологічний) розвиток", тобто сталий розвиток аграрного сектора, зорієнтований на задоволення не лише нинішнього, а й майбутніх поколінь [8]. Світова практика нагромадила значний арсенал форм і методів підтримки кооперативів у період їх становлення. У країнах ЄС, наприклад, поширено:

— державне фінансування упродовж 5-ти років спеціалістів кооперативу, які сприяють членам кооперативів освоювати і застосовувати передові технології з метою покращання якості та безпеки продукції;

— надання позик під знижений відсоток для фінансування складування, збереження і пакування кооперативної продукції;

— фінансування вилучення кооперативами залишкової продукції з ринку в періоди перевиробництва з метою якнайкращого збалансування попиту і пропозиції;

— розширення можливостей для одержання членами кооперативів індивідуальних позик на пільгових умовах, якщо вони спрямовувались на її модернізацію виробництва.

Стримуючим фактором розвитку кооперативів є, передусім, недосконале законодавче забезпечення [8]. Другим фактором, який стримує розвиток сільськогосподарських кооперативів в Україні, є відсутність економічного механізму їх підтримки на етапі становлення та в процесі функціонування. З метою сприяння зайнятості населення, задоволення потреб громадян у праці, органам місцевого самоврядування необхідно сприяти створенню виробничих, обслуговуючих, маркетингових, логістичних, збутових, культурологічних, екологічних кооперативів та ще диверсифікація виробництва приведуть до створення нових робочих місць. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи (СОК) можуть бути головним фактором створення робочих місць до речі на селі, бо саме такий вид кооперативів найбільше розповсюджений у світі. В Україні з 4,5 млн особистих селянських господарств, натомість, об'єдналися в СОК лише 0,3% мешканців села, до того ж із загальної кількості створених обслуговуючих кооперативів (953) працюють 65,8% (618). Для порівняння: у Франції діють 3,5 тис. сільськогосподарських кооперативів, які займаються переробкою та збутом продукції, та 13,3 тис. кооперативів спеціалізуються на сумісному використанні техніки [10].

На сьогодні в Україні нагальною є потреба в запровадженні та реалізації спеціальної державної програми розвитку та підтримки селянської обслуговуючої кооперації. Адже саме вона буде сприяти об'єднанню та виживанню дрібним і малим сімейним формам агрогосподарств, оскільки забезпечить їх транспортом для перевезення та продажу невеличких партій товару, сучасними овочесховищами, власними оптовими та роздрібними ринками, невеликими підприємствами з переробки продукції. Наприклад, кооперативи фермерів у ЄС та США переробляють та реалізують від 60 до 80 % сільгосппродукції. В Росії для підтримки кооперативного руху фермерським кооперативам для побудови оптових, роздрібних овочесховищ тощо надаються кредити. І головне, це буде дієвим заходом по створенню робочих місць та покращанню показника зайнятості сільського населення. Для подолання безробіття в сільській місцевості державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування необхідно також побудувати дороги від райцентру до кожного та забезпечити транспортне обслу-

вування, бо центри зайнятості в більшості сільських районів знаходяться на відстані від 5 до 100 км. Варто відмітити, що Кабінет Міністрів України вживає заходи по відродженню села, зобов'язавши декілька міністерств (Міністерство регіонального будівництва, Міністерство фінансів, Міністерство аграрного продовольства) разом з обласними державними адміністраціями розпочати розробку регіональних програм розвитку соціальної інфраструктури села.

Одним із ключових чинників збільшення попиту на робочу силу, як згадувалось раніше, на сьогодні є розвиток тваринництва та органічного землеробства. Цією діяльністю можуть займатися агропідприємства усіх розмірів.

ВИСНОВКИ

На початку аграрної реформи практично всі науковці й практики, які причетні до її здійснення, вважали, що головна мета ринкової трансформації сільського господарства-розбудова ринкової його моделі. На сьогодні це завдання, по суті, виконано. На жаль, як правило, не наголошувалося, що безпосередньо метою реформації галузі є підвищення добробуту селян. Усе інше — це засоби досягнення цієї мети. А високий рівень добробуту — це зайнятість всіх працездатних і належна оплата їхньої праці. І перше, і друге — бажають кращого. Відносно безробіття на селі і таких форм зайнятості, як неповна зайнятість, сезонність і т. ін. то і в умовах дії об'єктивної світової тенденції щодо зменшення зайнятих у сільському господарстві, є чимало напрямів і засобів загальмувати цей процес. Більш того, в Україні є можливості звести до мінімуму проблему безробіття. Головними напрямами її вирішення є по-перше, чинник, який виходить за межі галузі, тобто посилення процесу зовнішньої урбанізації, яка у зв'язку з кризою йде нині порівняно повільно. По-друге, посилення внутрішньої урбанізації, тобто розширення сфер зайнятості жителів села не-сільськогосподарськими видами діяльності (зелений туризм, художні ремесла, наприклад: Петриківський розпис, будівництво доріг, переробка продукції на селі тощо). По-третє, розширення виробництва, передусім в сімейних агрогосподарствах, багатьох трудомістких і екологічно чистих видів виробництва (органічне сільське господарство). По-четверте, для вирішення проблеми безробіття сільського населення в сучасних умовах як один із важливих напрямів може виступити кооперування. Крім того багато господарств на даний момент не здатні утримувати на своєму балансі об'єкти соціальної інфраструктури. Тому, лише при ефективній роботі ко-

оперативу, а також при міжгосподарському кооперуванні, можливо не лише подолання безробіття, а і підтримання об'єктів соціальної сфери і їх подальший розвиток. Як наслідок, створення нових робочих місць, що позитивно вплине на вирішення проблем сільського безробіття, сприятиме зростанню професійних навичок і кваліфікації сільських жителів, підвищить рівень їх матеріального добробуту. По-п'яте, прийняття загальнодержавної програми, яка б стосувалася забезпечення повної й ефективної зайнятості на селі. Усе це буде сприяти соціальній стабілізації на селі, збереженню сіл.

Література:

1. Закон України "Про зайнятість населення" від 05.07.2012р № 5067-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>
2. Молдаван Л.В. Місце і роль кооперативів у сталому розвитку аграрного сектора економіки. Кооперативний маркетинг в агробізнесі: проблеми і перспективи розвитку в Україні; матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвячені Міжнародному року кооперативів (м. Житомир. 5—7 квітня 2012 р.). — Житомир: Вид.-во ЖНАЕУ, 2012. — 394 с.
3. Пасхавер Б.Й. Концентрація та ефективність сільського господарства / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. — 2013. — № 1. — С. 16—23.
4. Прокопа І.В. Структура сучасного аграрного виробництва в Україні: соціоекономічний та організаційний аспекти / І.В. Прокопа // Агроінком. — 2012. — № 7—9. — С. 24—31.
5. Ринок праці у Дніпропетровській області. Аналітично-статистичний збірник Дніпропетровського обласного центру зайнятості за 2012 р. та січень — вересень 2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/dnp/control/uk/index>
6. Саблук П.Т. Реалізація механізму реформ в аграрній сфері / П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2011. — № 10. — С. 3—6.
7. Статистичний збірник "Сільське господарство України за 2012 рік. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — К., 2013. — 386 с. [Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (20.10.13)].
8. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених — аграрників, Київ, 16—17 жовтня 2012 р. / Редкол.: Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук та ін. — К.: ННЦ "ІАН", 2013. — 762 с.

9. Юрчишин В. Господарства населення: проблема майбутнього / В.Юрчишин // Економіка України. — 2003. — №9. — С. 67—72.
10. www.comments.ua (25.11.13)

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The Law of Ukraine "On Employment of Population", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (Accessed 10 October 2013).
2. Moldavan, L.V. (2012), "Place and role of cooperatives in sustainable development of the agrarian sector of economy", Materialy Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviacheni Mizhnarodnomu roku kooperatyviv. Kooperatyvnyj marketynh v ahrobiznesi: problemy i perspektyvy rozvytku v Ukraini [Materials of All-Ukrainian scientific and practical conference that devoted to International Year of Cooperatives. Cooperative marketing in agribusiness: problems and prospects in Ukraine], Vydavnytstvo ZhNAEU, Zhytomyr, Ukraine, p. 394.
3. Paskhaver, B.J. (2013), "The concentration and efficiency of agriculture", Ekonomika APK, vol. 1, pp. 16—23.
4. Prokopa, I.V. (2012), "The structure of modern agricultural production in Ukraine: socio-economic and institutional aspects", Ahroinkom, vol. 7—9, pp. 24—31.
5. Dnipropetrovs'k regional center of employment of population (2013), "Labour-market in Dnipropetrovs'k region in 2012 and January-September 2013", available at: www.dcz.gov.ua/dnp/control/uk/index (Accessed 2 November 2013).
6. Sabluk, P.T. (2011), "The implementation of mechanism of the reforms in agrarian sphere", Ekonomika APK, vol. 10, pp. 3—6.
7. State Statistics Service of Ukraine (2012), "Sil'ske hospodarstvo Ukrainy za 2012 rik. Statystychnyj zbirnyk" [Agriculture of Ukraine in 2012. Statistical yearbook], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 20 October 2013).
8. Lunenko, Yu.O., Sabluk, P.T. and others (2013), "The development strategy of the agricultural sector for the period to 2020", Zbirnyk materialiv Chotyrynadtsiatykh richnykh zboriv Vseukrains'koho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarynykiv [Proceedings of the fourteenth annual meeting of the All-Ukrainian Congress of Scientists agricultural economists], Kyiv, Ukraine, 762 p.
9. Yurchyshyn, V. (2003), "Households: the problem of the future", Ekonomika Ukrainy, vol. 9, pp. 67—72.
10. www.comments.ua (Accessed 25 November 2013).

Стаття надійшла до редакції 23.12.2013 р.